

Šta je čovek — pitanje je staro, ali pravi i puni smisla dobija tek od početka modernog vremena, a od sredine 19. veka do danas postaje glavno pitanje filozofije.

Veliki antički atomist, Demokrit iz Abdere, napisao je pre dve i po milenije da je čovek ono što svi znamo. Istina o čoveku izgledala mu je obiljedno, prosta i pristupačnija nego mnoge druge istine. Danas, međutim, više ne živimo u tom blaženom samouverenju i pitamo se šta je Demokrit znao o čoveku pre dve i po hiljade godina, i šta se uopšte moglo znati o čoveku u doba kad je on tek započinjao sebe tražiti u neposrednom dijaložu sa kosmosom?

Odgovor na ovo pitanje daje nam razvoj saznanja o čoveku: Demokritovo uverenje da je čovek ono što svi znamo bilo je pusta slutnja, a istina o čoveku ne može se uopšte tražiti u neposrednom dijaložu sa kosmosom, već u dijaložu sa drugim ljudima, i u sferi ljudske prakse.

Aristotel je to prvi shvatio i zbog toga u ovoj oblasti istraživanja i saznanja stoji na prvom mestu, i jednako kao i u mnogim drugim stvarima. On nije ostao u kosmolškoj apstrakciji Demokritovog atomizma u kojoj se čovek prikazuje kao mali uređeni svet atom, već je učinio napori da osobitost čoveka kao živog bića odredi prema iskustvima antičkog sveta. Dremizije Aristotelovih napora da u tom smislu definiše čoveka ne shvataju se uvek objektivno i tačno, naročito ako se smisao raznih definicija, pa i Aristotelove, izvodi sa savremenog gledišta. Ako se, međutim, formiranje osnovnih pojmova o čoveku posmatra i prati istorijski, jasno se vidi zašto je Aristotel smatrao da je bitna osobitost čoveka — njegova politička praksa. Aristotel je mislio kao i svi njegovi savremenici u staroj Grčkoj da je čovek — političko životinja i da je politika njegova osnovna osobina i njegova suština, tj. ono što ga čini čovekom i uzdiže iznad svih drugih živih bića. Biti čovek značilo je u tom svetu — biti slobodni građanin. Ljudi koji nisu bili slobodni građani, nisu smatrani ljudima u punom i pravom smislu.

U modernom doba to može da izgleda neobično, i Aristotel je zbog svoje definicije čoveka bio podvrgnut raznovrsnim kritikama. Ali za razvoj saznanja o čoveku nije bitno i značajno što je Aristotel čoveka definisao kao biće čija je osobitost — politička praksa, već to što je on shvatio da se čovek može definisati samo u sferi i granicama svoje prakse. Što je on apsolutizovao politiku, to je bila situacija njegove epohe. A za nas uopšte nije bitno ono u čemu je grešio, već ono u čemu je on bio u pravu. To je već samo nastojanje da se čovek definiše, da se osmisli njegova ljudska suština, da se izrazi ono što je kod čoveka opšta i konstantna osobitost. Uverenje da se ljudsko biće uzdiže iznad svih drugih bića svojom političkom delatnošću bilo je za antički način mišljenja karakteristična odprtice u isto smeru, u kojoj je u našo doba karakteristično i razumljivo shvatanje da je čovek — društveno biće. Jer, za antičkog čoveka, za građanina stare Grčke, politička praksa je bila isto što i celokupnost društvenog života slobodnih ljudi, pa je Aristotel mogao na osnovu toga misliti da je to čovekova najbitnija odredba. I time je uobinjen prvi veliki korak u metodičkom ispitivanju čoveka U granicama antičkih znanja nije se moglo ići dalje. Stoga su učinili nešto više od Aristotela samo ukoliko su naglasili konstantnost i univerzalnost ljudske prirode. Ali njihovo shvatanje ljudske prirode bilo je sasvim apstraktno.

Novi napori da se čovek definiše potpuni je i tačnije mogli su biti učinjeni tek u modernim uslovima i na temelju produbljenijeg ispitivanja čovekove prakse. Moderni duh se morao pre svega kritički suprotstaviti srednjevekovnoj degradaciji čoveka na stepen božije kreature, da bi uzdigao njegovu ljudsku „prirodu“ kao najveću vrednost. Zato je moderno ispitivanje čoveka počelo u znaku samosvesti ljudskog duha i afirmacije ovozemaljske čovekove egzistencije koju je izazvalo praktično osvajanje prirode i silno jačanje proizvodnih snaga.

Dekartov **Kogito** je najpotpuniji izraz te samosvesti. Posle srednjevekovne degradacije ljudskog bića, čovek je ponovo počeo verovati u sebe, okreupati se u sebe, i u samom sebi tražiti potvrdnu autonomije svoga bića i smisla svoje egzistencije. Na toj osnovi započeli su razvrat saznanja o čoveku od početka moderne epohe do naših dana.

Ali samosvest modernog duha nije isto što i nekadašnje Demokritovo bezaleno samopouzdanje, izraženo u gledištu da je čovek ono što svi znamo. Stavivši, moderni čovek, građanin sveta, „kovač svemira“, itd. morao je shvatiti već na prvom koraku, koji je učinio zahvaljujući poznavanju prirode, da ga sama znanja ne čini, ni nepogrešivim, ni spokojnijim, i da je čak njegovo nesposokstvo tim veće, čim je snažnija i izrazitija njegova težnja da svoju egzistenciju projektuje u kosmičku beskonačnost. Tako je već na prvom koraku doživio egzistencijalnu krizu koja je verno izražena u Paskalovim rečima da je čovek — sredina između ničega i svega i da je za njega najbitnije da upozna svoju ograničenost. Paskalova misao da je čovek sam sebi najčudniji predmet u prirodi krtuje u sebi sve težnje i strepnje s kojima je moderni čovek započeo metodičko izučavanje prirode i samog sebe.

Istraživački optimizam mladog građanstva potisnuto je u zaborav Paskalove kontemplacije o egzistencijalnoj krizi čoveka sve do sredine 19. veka, jer se moderni čovek, svemoćni „kovač svemira“, uprkos svim svojim nesposokstvima, u doba svog neospornog ekonomskog uspona i svog materijalnog prosperiteta osećao kao deo prirode i trudio se da sebe afirmiše i definiše kao prirodno biće. Tek kad je prvi put temeljno uzdrmana iluzija da je čovek građansko društvo — čovek uopšte, i da je građansko društvo — društvo uopšte, nastala je kriza u svim sferama društvene misli i započela je raznovrsna kritika građanskog društva. Početak krize verno je izrazio nespokojni danski mislilac S. Kjerkerog kad je postavio pitanje: bogzna da li je čovek među nama čovek? A početak kritike građanskog društva veliki francuski utopist Sen-Simon kad je postavio pitanje: kako je moguće prevazići krizu društva razumnim savezom „industrijalaca“ i naučnika?

U granicama istorijskih horizonta i mogućnosti građanskog sveta ova pitanja krila su u sebi podjednako: revolt protiv nehumanosti građanskog društva, i revolt protiv njegove nerezumnosti. Ona su izazivala stravu zbog saznanja da se izgubljene perspektive i spokojstva više ne mogu nadoknaditi, već samo tražiti u nauci, ili u — religiji.

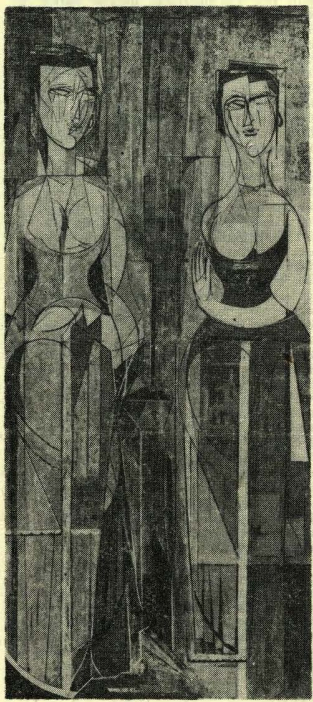
Traženjem odgovora na ova pitanja savremena filozofska misao se sve više udaljuje od onog istorijskog optimizma koji je trijumfovao početkom 19. veka u Hegelovoj filozofiji istorije i bavi se jednim karakterističnim paradoksom našeg vremena. Paradoks je u ovome: iako se sve više ističe humanistički poziv nauke i tehnike, iako se sve više piše i govori o

POZIV SAVREMENE FILOZOFSE ANTROPOLOGIJE

10-74968583

Veljko Korac

obavezama i mogućnostima nauke i tehnike da usavrše čovekov život i podignu dostojanstvo ljudskog uma na najviši stepanj, izučavanje čoveka sve se više podređuje tehničkom i tehnokratskom praktičizmu, tako da se sve obiljednije pokazuje istina Marksovih reči da se mašina prilagodava čovekovoj slabosti da bi od slaba čoveka napravila mašinu. Čak i u humanističkim studijama počinju glavnu ulogu igrati račun i mašine, i to donosi nove podatke i nove sadržaje, ali uprkos svemu čovek ipak nije u stanju da jasno utvrdi svoje ljudske mogućnosti i perspektive, da živi i da misli na ljudski način, da bude gospodar svoje sopstvene sudbine, gospodar sveta koji je sam stvorio.

Upravo te mogućnosti ispituje filozofska antropologija. Suočena sa istorijom ljudskog roda ona utvrđuje, pre svega, da čovek nije jednom zauvek dato biće, već biće koje nastaje i koje samo sebe stvara svojevrsnim praktičnim zadovoljavanjem prirode. Razume se, teologija zna za drugo stanovite: ona čoveka prikazuje kao delo božanske volje ili milosti, i nikakva antropologija pored nje nije moguća. Zato filozofi koji smatraju da je čovek božija kreature ili „bogomvezano biće“ kao što smatra Karl Jaspers, najodlučnije poriču tezu da je čovek sama sebe stvorio i da je njegova istorija — proces njegovog samostvaranja. Ali savremeni svet ne zadovoljava misterije teološkog tumačenja čovekova nastanka i čovekove egzistencije. Zato se misao sve više obraća antropologiji koja zastupa načelo samostvaranja. I upravo u tome je tajna aktuelnosti Marksove antropologije. Jer Marks kaže da je „priroda, koja nastaje u ljudskoj prirodi, — u činu nastanka ljudskog društva — stvarma čovekova priroda“. Iako ona nastaje u otuđenom obliku (zato je problem otuđenja — jedan od glavnih problema filozofske antropologije) ona je ipak, po Marksovim rečima, „istinska antropološka priroda čovekova“. Zato filozofska antropologija izučava čoveka kao istorijski datu mogućnost, ili — kao istorijski datu dimenziju čoveka.

Time se, međutim, ne iscrpljuje poziv filozofske antropologije. Samostvaranje čoveka je samo jedna oblast njenih ispitivanja. Druga oblast je konstituisana struktura ljudskog bića, tj konstituisana struktura ljudske prirode, koja se svojom univerzalnošću suštinski razlikuje od prirode svih drugih živih bića. Poziv je antropologije da ispituje suštinu te univerzalnosti jednako kao što ispituje njen istorijski nastanak. Marks je smatrao, i u svojim delima konkretno pokazivao, da se čovek može jasno definisati samo ako se istovremeno utvrdi njegova istorijska dimenzija i njegova fundamentalna struktura. J. P. Sartre to posebno ističe i tvrdi da je marksizam jedina savremena antropologija koja je u isti mah istorijska i strukturalna. Ako se, dakle, filozofska antropologija i ne javlja kod Marksa u obliku izvedenog sistema ili u obliku zasebne filozofske discipline — ona postoji u njegovim delima kao temelj njegovih istraživanja.

Razume se, filozofska antropologija ne može pretendovati da definitivno reši pitanje o čoveku od kraja. Pre i više se može reći da ona uvek iznova mora postavljati pitanje o čoveku, nego da ga rešava. Na taj način ona u stvari ne dozvoljava da se apsolutizuju parcijalna znanja o čoveku i razne jednostranosti empirizma. Zato je beznačajna tvrdnja Karla Jaspersa da je čovek više nego što se može doznati. Tom tvrdnjom dovodi se u pitanje poziv filozofske antropologije, i to — u ime teze da je čovek — proizvod božanske volje. Jaspers se, u stvari, protiv tezi o samostvaranju čoveka da bi našao mesta za religiju i teologiju. A teza o samostvaranju čoveka je jedina teza koja može da zadovolji postulate naučnog istraživanja i koja dozvoljava svaku moguću parcijalnu antropologiju.

Po toj tezi čovek može bolje upoznati i objasniti samo ukoliko sebe traži u svojoj autonomnoj i univerzalnoj ljudskoj praksi. On, dakako, može biti problematičan samom sebi, zbog svoje neprekidne težnje da prekorači granice svoje ograničenosti, ali ta težnja i jest ono što ga čini čovekom i što mu omogućuje da svoju sopstvenu prirodu čini predmetom svojih istraživanja.

APSTRAKTA LJUBAV RIJEČI

Vanja Petkova

Ne pamtim — jes li mi ti govorio o moru ili mi je more ispricalo o tebi, usred onog pljuštanja galebova, more i suncem obasjani ronici. Ne pamtim više. Ali ja im verovah. Slušala sam da ti živiš, da te nosi uzduh, kao i sve nas, a ti ruješ po oblacima bezbojnim da bi dosegao trazuenu istinu. Da bi stigao u moje pristanište gde su sidra otečala od munja i otvorio krajičak prostora prije nego iznova otiđeš. Prije nego bi se nastitimo zaista od riječi, blizine i otkrića, prije nego u očima nam izbiju neprijateljstva dvaju elektriciteta. I ti si došao. O tebi već sam znala sve po glasovima moje plamteće puti. Poznavah korak tvoj, tvoj život, tvoje crte, prije no što te vidjeh zato jer sam te čekala. I sreli smo se kao vetrovi, jedno u drugo se slijli, razili se obmanuti slični kemijskim reakcijama iza kojih ništa ne ostaje. Ne pamtim — jes li mi ti govorio o moru ili mi je more ispricalo o tebi.

Koliko smo nepravedni kada osuđujemo tučnjavu, razvrat i ubojstvo, a zaboravljamo riječi koje se prokudaju kao kapi vode između naših dana. Riječi koje nas poput diuljih zvijeri besmisleno trgaju na komade. Riječi koje za sobom donose i razvrat, tučnjavu, i ubojstvo. Ja ih poznam. Poznam vas, riječi, jer sam oslijepljavala od vaših bas. Jer sam, vašim mnogozvučjem zaglušena, srijala na oblake i na bodeže. Ja vas poznam, kada kao ptice zatvorene u sobi udarate o zidove lepečete krilima, a netom ih skršite poput štimisa se objestite, s glavama dolje. Prepoznajem vas u ljudskom govoru. Koliko glasova ja sam ljubila! Vjerujući im, grijah se gola pred njihovim suncima, vjerujući im zaranjah, u njihove vode. A kad se odjenem i krenem natrag, sa užasom zastajem i vidim da sunce... sunce ima mrlju, a u vodama gmižu zmije. Koliko smo nepravedni kada osuđujemo samo za povrede nanesene tijelu! Bit ćemo čišći ako naše riječi budu nevinije nego li šutnja.

KRUŽNO KRETANJE

Šapicama mačjim pahulje sniježne ramena odvrenjela mi dočitu. I gledam začuđeno za prvi put taj snijeg sa ugraviranim stopama. I zastadoh za prvi put sred polja od sjeverne bjeline hipnotiziranog, ono je skrušeno primilo u sebe dobro sjeme što ništa o sebi ne zna. Za prvi put bez djetinjastih namjera prstima vrelim ja zagrabih snijeg, razum ga neki zagonetni otapa i predstava o proljeću me prože. Omamljena osluškujem ledove, duboke basove iz grudiju drveća. Život sa rijeku ustremljen put mene čak od endoderme progoni me. Posvuda za mnom seže njegove oči kao mistična svijetlost polarna, zelene, narančaste, sradčne što žude da im pripadam bez prestanka. Za prvi put zaustavih se, spoznavši somnambulno i gigantsko trazenje istina, putova i poimanja naše besmrtnosti. Život je nazočan posvuda... Nema smrti. Ne vjerujte u nju! Njeno uslovno ime objašnjava tek raspadanje tijesno, bez važnosti. Postoje samo jedan jedini vječan premudri prirodni preobražaj, kad naša ličnost izgubi krhki sjaj i vraćamo se iznova u početak.

Prevela sa bugarskog Vesna PARUN